

Szczepański, Jerzy

„Geschichte der Unternehmen in Polen.
Eine kommentierte Bibliographie”, Otto
Böss, München 1991 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 83/4, 779-781

1992

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

święcał świeckiej działalności administracyjnej, czasem wręcz zastępując szlachtę. W miastach obok tradycyjnych władz Langford zwrócił uwagę na dużą rolę ciał nieformalnych — organizacji charytatywnych, bractw i komitetów. To właśnie one przyczyniły się jego zdaniem do udoskonalenia i usprawnienia zarządu miast.

Wprawdzie głównym bohaterem książki Langforda jest posiadający Anglik, jednak w kształtowaniu rzeczywistości politycznej odgrywały jego zdaniem rolę, choć bierną, ale nieraz znaczącą, grupy pozbawione własności i bezpośredniego wpływu na politykę. Ich opór przeciwko narzuconym z góry prawom czy choćby tylko jego możliwość wpływał na kształt wielu rozwiązań politycznych.

W krótkiej z konieczności recenzji trudno jest wyczerpać całą gamę problemów omówionych w tak obszernej i gruntownej pracy. Starano się tu raczej wyeksponować główne kierunki zainteresowań autora, stąd siłą rzeczy pominięto szereg istotnych, acz nieco bardziej szczegółowych kwestii, takich jak organizacja i funkcjonowanie sądów pokoju, rola milicji ziemskich, sytuacja ubogich w mieście i na wsi, kwestia akcji charytatywnych i wykorzystanie tych spraw w rozgrywkach politycznych. Wszystkie te elementy składają się na logiczną i konsekwentną całość. Przy czym nie jest to obraz statyczny. Autor prześledził z drobiazgową dociekliwością ewolucję sytuacji politycznej posiadającego Anglika i sposoby, jakimi społeczeństwo właścicieli radziło sobie z zadaniami politycznymi stawianymi przez zmieniającą się sytuację gospodarczą i przemiany społeczne.

Książka Paula Langforda jest nie tylko znaczącą pozycją wśród opracowań dziejów Anglii, ale stanowi ważny wkład w szeroko rozumiane badania nad historią polityczną.

Anna Grześkowiak-Krwawicz

Otto Böss, *Geschichte der Unternehmen in Polen. Eine kommentierte Bibliographie*, Verlag Otto Sanger, München 1991, s. 106.

Bibliografia przedsiębiorstw w Polsce, którą opracował Otto Böss, stwarza okazję zaprezentowania możliwości badawczych nie wykorzystanych dotychczas przez polskich historyków. Nieczęsto też się zdarza, aby dzieje gospodarcze Polski były przedmiotem opracowania w zachodniej Europie.

Bibliografia została wydana nakładem Deutsche Gesellschaft für Unternehmensgeschichte z siedzibą w Kolonii, które wydaje m.in. w języku angielskim „German Yearbook on Business History”. Wybór języka angielskiego jest w tym przypadku celowy. Wynika z ambicji międzynarodowych Towarzystwa i rocznika, w którego radzie redakcyjnej zasiadają wybitni przedstawiciele *Business History* z sześciu krajów. Skądinąd *Business History* najdłuższe i najsilniejsze tradycje posiada w krajach anglosaskich, gdzie dość ściśle jest powiązana z prywatną przedsiębiorczością, przez którą bywa sponsorowana. Efektem tej współpracy są sympozja czy konferencje, połączone często z edycją opracowanych „na zamówienie” monografii. Nie trzeba chyba tłumaczyć, że fakt ten nie jest uważany za coś wstydlivego, a wręcz przeciwnie — jest dowodem prężności organizacyjnej i naukowej ośrodka. Znakomitą ilustracją tego zjawiska może być działalność takich ośrodków, jak Business History Unit w słynnej The London School of Economics and Political Science; Faculty of Business, Management and Social Studies w The Polytechnic of Central London (coroczne konferencje na temat *Business History* organizowane przez prof. Derek Od dy); Centre for Business History na Uniwersytecie w Glasgow czy wreszcie aktywność grupy badaczy z Uniwersytetu w Reading na czele z dynamicznym prof. Geoffrey Jonesem. W radach naukowych i re-

dakcyjnych zasiada wielu prominentnych przedstawicieli banków, towarzystw ubezpieczeniowych i organizacji przemysłowych, co, jak się wydaje, jest obopólnie korzystne. Również w programach studiów uniwersyteckich i politechnicznych *Business History* zajmuje poczesne miejsce.

Nie tyle potrzebę, co istnienie tego typu badań na Zachodzie najwcześniej w Polsce sygnalizował, nieprzypadkowo w 1956 r., Antoni Mączak. Autora bardziej interesowała wówczas osoba twórcy i teoretyka *Business History* — Grassa — oraz jej mediewistyczny aspekt. Zupełnie słusznie za główny jej kierunek uznał badanie „dziejów *businessu*, tj. aktywności przemysłowo-handlowo-finansowej od strony roli człowieka interesu”¹.

Niestety w tym czasie (później też zresztą) zwulgaryzowane rozumienie pojęcia *business* zostało zinterpretowane jednoznacznie, i to z pobudek politycznych. Najpóźniej tendencje te wyraziła Irena Pietrzak-Pawłowska w opracowaniu „Zakłady i przedsiębiorstwa przemysłowe XIX i XX w. w nowej historiografii powszechnej i polskiej”. *Business History* zdefiniowano tam jako „klasyczną historiografię monopolistycznej fazy przemysłu — która przejmując biograficzne tendencje niemieckiej *Firmengeschichte* nie reprezentowała doświadczeń jej warsztatu badawczego, a separując się od historii gospodarczej uległa szybkiej wulgaryzacji”².

W okresie tym o *Business History* informował jeszcze Witold Kula³.

Trzeba przy tym powiedzieć, że informacyjna i merytoryczna treść artykułu prof. Pietrzak-Pawłowskiej była w zasadzie bez zarzutu. Sama zaś charakterystyka *Business History* w tym ujęciu była raczej punktem wyjścia do sformułowania postulatu badania historii zakładów i przedsiębiorstw przemysłowych. Historiografia ta, związana z funkcjonowaniem państwowego przemysłu, miała uwzględniać dzieje zakładów przemysłowych, gałęzi przemysłu i regionów przemysłowych.

Trudno jest jednoznacznie określić, czym zajmuje się *Business History*. Nie jest to historia przemysłu w tradycyjnym rozumieniu, a tym bardziej nie jest to klasyczna historia gospodarcza. W większym stopniu mamy tu do czynienia z historią struktur gospodarczych — przedsiębiorstw, organizacji przemysłowych, banków i towarzystw ubezpieczeniowych, również w aspekcie międzynarodowym. Jest to bardziej historia aktywności ludzkiej, zajmująca się biografiami przemysłowców, managerów czy dziejami *managementu* i organizacji, oraz struktur gospodarczych w ujęciu historycznym.

W opisywanym wyżej kontekście staje się zrozumiałe, dlaczego w Polsce ten typ badań był i nadal jest praktycznie nieobecny. Podstawową tego przyczyną był brak rodzimej prywatnej przedsiębiorczości. Częściowo lukę tę starała się wypełnić historia przemysłu i lansowana przez jakiś czas historia zakładów przemysłowych. Poza wyjątkami nie były uprawiane tak charakterystyczne dla tego kierunku dziedziny, jak historia bankowości, ubezpieczeń, przedsiębiorczości rodzinnej czy biografistwka przedsiębiorców lub managerów. Działo się tak, mimo że wiele tych problemów sygnalizował, i to już bardzo wcześnie, Jan Rutkowski w swej „Historii gospodarczej Polski”.

Świadectwem i konsekwencją tego zapóźnienia są problemy terminologiczne. Jak w języku polskim nazwać tę specjalizację historyczną? Historią biznesu? Przedsiębiorczości? Przemysłu? Każde z tych określeń wydaje się niepełne i kulawe. A może posłużyć się przekładem któregoś z terminów niemieckich: *Firmengeschichte* czy *Unternehmensgeschichte*? Ten ostatni termin przełożyli Niemcy na angielskie

¹ A. Mączak, *Business History*, KH r. LXIII, 1956, nr 1, s. 269.

² Zob. *Zakłady przemysłowe w Polsce w XIX i XX wieku. Studia i materiały*, pod red. I. Pietrzak-Pawłowskiej, Wrocław 1967, s. 10—20.

³ W. Kula, *Problemy i metody historii gospodarczej*, Warszawa 1963, s. 245—249.

Business History. Więć może jednak historia przedsiębiorczości? Określenie to wydaje mi się najlepiej oddawać tematykę, inspirację i... przedsiębiorczość przedstawicieli tego kierunku.

Prezentowana bibliografia przedsiębiorstw w Polsce obejmuje swym zasięgiem dzisiejsze granice Polski i odnotowuje opracowania polskie dotyczące przedsiębiorstw („Fabriken”) od XVII w. Uwzględnia polskie wydawnictwa bibliograficzne, takie jak „Bibliografia zawartości czasopism”, „Bibliografia historii Polski” i inne. Informuje o polskich opracowaniach, począwszy od druków zwartych, na artykułach w czasopismach skończywszy. Układ różni się od bibliografii polskich: jest to układ gałęziowy według branż przemysłowych. Tom otwiera rozdział poświęcony bibliografiom i pracom całościowym (gdzie brak jest np. wspomnianej książki W. Kuli „Problemy i metody historii gospodarczej” przy równoczesnej informacji na temat przypadkowego artykułu z czasopisma „Ziemia Kujawska”). Dalej następują rozdziały: rolnictwo i gospodarka żywnościowa, przemysł drzewny i papierniczy, górnictwo i energetyka, budownictwo, przemysł metalowy, przemysł chemiczny, przemysł tekstylny, ceramika, porcelana i szkło, przemysł poligraficzny, transport, usługi, banki, ubezpieczenia i wreszcie izby, związki i organizacje. Bibliografia zaopatrzona jest w indeks osobowy, geograficzny i przedsiębiorstw.

Układ ten zbliżony jest do układu „Materiałów do bibliografii historii przemysłu w Polsce (1815—1964)”⁴, gdzie prezentuje się w zasadzie te same działy przemysłu, ale, rzecz charakterystyczna, w odmiennym porządku. W polskiej bibliografii na pierwszym miejscu figuruje górnictwo i hutnictwo, a na ostatnim przemysł spożywczy.

Można oczywiście wytknąć pewne braki i przeoczenia bibliografii niemieckiej, ale rzecz chyba w tym, aby raczej podkreślić fakt jej opublikowania, a zarazem dać świadectwo funkcjonowania osobnej szkoły historycznej.

Jerzy Szczepański

Pavol Čarnogurský, *14. marec 1939*, Veda, Bratislava 1992, s. 269, ilustr.

Autor tej książki był przez wiele lat wpływowym działaczem Słowackiej Partii Ludowej Hlinki, przyjacielem Karola Sidora, i reprezentował nurt opowiadający się za bliską współpracą z Polską. Od wielu lat podjął badania nad wydarzeniami, w których sam brał udział; w 1968 r. opublikował kilka artykułów wspomnieniowych, obecnie zaś książkę, która znacznie wykracza poza osobiste wspomnienia. Jest to analiza wydarzeń, które doprowadziły do ogłoszenia niezależnej Republiki Słowackiej 14 marca 1939 r., dokonana na podstawie troskliwie zebranych wspomnień działaczy czeskich oraz słowackich, dokumentów i własnej pamięci autora. Do pewnego stopnia można więc książkę traktować jako źródło informacji przedstawionych przez uczestnika wydarzeń (nieraz do tej pory nie znanych historykom), lecz zarazem należy do niej podchodzić jak do rozprawy historycznej.

Przede wszystkim na uwagę zasługuje wartość książki jako źródła historycznego. Autor, mimo podeszłego wieku (urodzony w 1908 r.), zachował jasność sądu i dobrą pamięć, a własne wspomnienia konfrontował w miarę możliwości z doku-

⁴ [W:] *Zakłady przemysłowe w Polsce w XIX i XX wieku*, s. 194—261.